

De vogelrijkdom van eendenkooien

Door S. Braaksma

(Staatsbosbeheer; Inspectie Natuurbehoud; Afdeling Technische Zaken)

Het is vooral aan ornithologen als Van der Heide, Leuret en Eijgenraam te danken dat de Nederlandse kooien nu een heel wat betere reputatie genieten dan vroeger het geval was.

Zij hebben immers met cijfers kunnen aantonen dat in het overgrote deel van onze kooien de vangst voor een zeer groot percentage uit inlandse Wilde Eenden bestaat. Hiervan is als regel een flink aantal binnen het afpalingrecht van de kooien uitgebroed en met de hulp van de kooikers voorspoedig opgegroeid. De kooiker 'oogst' dus voor een belangrijk deel 'wat hij zelf gezaaid heeft' en dat is meer dan menig jager van zichzelf zal kunnen zeggen!

Het aloude recht van afpaling — er zijn in Nederland nog \pm 120 kooien die dit nog steeds bezitten — is er waarborg voor dat de meeste kooien met hun naaste omgeving ware oases van rust vormen.

Naast eenden en ander waterwild (ganzen!) zijn er nog tal van andere vogelsoorten die deze rust in een hoge mate waarderen. Zo huisvesten de kooien bijvoorbeeld als regel een belangrijk deel van onze uilen en Torenvalken. Dit geldt zowel in de broedtijd als daarna. Ook vele Buizerden profiteren 's winters van deze ideale rustgebieden. Vroeger werden zij daar helaas vaak fel door de kooikers vervolgd, maar dit behoort nu gelukkig vrijwel geheel tot het verleden.

Het feit dat inmiddels al ongeveer een derde deel van onze kooien in handen is van de Staat en van particuliere natuurbeschermingsinstanties en ook het nog steeds groeiende contact tussen kooikers en natuurbeschermers hebben hier zeker in een belangrijke mate toe bijgedragen. Voor het overgrote deel van het geïnteresseerde publiek is een eendenkooi overigens nog steeds een volkomen onbekende wereld.

Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en de Stichting Het Zuid-Hollands Landschap hebben daarom enkele eendenkooien, waar op beperkte schaal rondleidingen worden gehouden. Deze kooien zijn gelegen bij Hasselt en Waardenburg (SBB), bij het Belterwijde te Wanneperveen (Natuurmonumenten), bij Berkenwoude, Lekkerkerk en Ameidersluis (Z.H.).

Het aantal gegadigden is echter soms vele malen groter dan het aantal bezoekers dat kan worden toegelaten, zodat het zeker aanbeveling verdient zich vroegtijdig aan te melden. Bij het Staatsbosbeheer kan dit via de Consulentschapskantoren in Zwolle en Arnhem (= resp. Assendorperdijk 2 en Gildemeesterplein 1).

Dank zij mijn werk bij het Staatsbosbeheer heb ik ongeveer de helft van de Nederlandse eendenkooien persoonlijk kunnen bezoeken.

Tijdens deze bezoeken, die ten dele in het voorjaar en ten dele in het vangseizoen plaatsvonden, heb ik steeds aantekeningen gemaakt over de door mij waargenomen vogels.

Deze aantekeningen kwamen goed van pas toen ik mij deze winter ambtshalve in de broedvogelbevolking van eendenkooien moest verdiepen. Enkele door anderen geschreven rapporten die aanwezig waren in het Staatsbosbeheer-archief en enkele in het literatuuroverzicht ge-

noemde publicaties bleken eveneens waardevolle informatie te bevatten. Aldus heb ik tot dusverre over de broedvogels van in totaal 47 eendenkooien gegevens kunnen verwerken.

De geregistreerde broedvogelgegevens bleken helaas te heterogeen van samenstelling om een betrouwbare vergelijking mogelijk te maken van de vogelbevolking van de 27 nog wel in bedrijf zijnde kooien enerzijds en de 20 niet meer ingebruik zijnde kooien anderzijds, zoals mij was gevraagd.

Het heterogene karakter wordt o.m. veroorzaakt door grote verschillen in de samenstelling en de oppervlakten van het kooibos. Ook de omgeving van de kooi en de verdeling van water en land binnen de kooi hebben uiteraard een grote invloed op de samenstelling van de vogelbevolking.

De mate van verlanding speelt vooral bij niet meer gebruikte kooien eveneens een grote rol. Het is trouwens ook zonder dit al een moeilijke zaak om bijvoorbeeld een kooi op de Waddeneilanden te vergelijken met een kooi in Noord-Brabant.

Er zijn bovendien grote verschillen in de mate van onderhoud en toezicht en om de zaak nog moeilijker te maken blijken er van enkele kooien grondige inventarisatierapporten beschikbaar te zijn, maar van de meeste andere daarentegen alleen maar wat incidentele aantekeningen.

Rest nog te vermelden, dat zoals uit het navolgende overzicht blijkt slechts een zeer beperkt aantal kooien in de zelfde jaren is onderzocht.

Tabel A.

1. Tijdens het onderzoek 'niet meer in gebruik zijnde kooien'

Schiernonnikoog 1962 o;	Rumptse kooi 1972 v;
Ameland (Zwanenwaterduinen) 1949, 1957 en 1971 o;	IJsselstein 1971 en 1972 o;
Vlieland (Nieuwe kooi) 1951, 1954, 1960 en 1962 t/m 1965 o;	Maarssen (Oude kooi Maarssenbroek) 1955 v;
Vlieland (Oude kooi) 1951, 1960 en 1962 t/m 1965 o;	Maarssen (kooi bij de Rijksweg) 1957 o;
Ternaard 1957 en 1970 o;	Diemen 1972 v;
Staphorst (kooi Veerslootslanden) 1957, 1960 en 1962 t/m 1965 o;	Terheijden 1957 o;
Staphorst (kooi Koerhuis) 1962 t/m 1965 o;	's Hertogenbosch (Deuteren) 1952 v, 1954 o;
Hasselt (kooi van Bongers) 1962 t/m 1965 o;	Empel 1951 en 1952 v, 1953, 1956, 1957, 1963 en 1964 o;
Waardenburg (Oude kooi) 1972 o;	Kessel 1965 o;
Enspijkse kooi 1957 o;	Lith 1965 o.
1972 v;	

2. Tijdens het onderzoek 'nog in gebruik zijnde kooien'

Ameland (Buren) 1962 o;	Dreumel (eendenkooi van Van Beesd) 1971 o;
Texel (Korverskooi) 1965 v;	Gameren 1956 en 1957, 1967, 1970 en 1971 o;
Eendenkooi bij Nijelamer 1959 o;	Hedel 1970 en 1971 o;
Eendenkooi aan het Tjeukemeer 1970 en 1971 o;	Herwijnen 1955 en 1956 v, 1957, 1959, 1960 en 1972 o;
Oldemarkt (Weerribben) 1966 t/m 1972 o;	Gellicum 1972 v;
Oldemarkt (kooi van Pen) 1959 o;	Willeskop (Polder Blokland) 1967 o;
Wanneperveen (Bakkerskooi) 1957 o;	Tienhoven 1952 v;
Wanneperveen (kooi aan het Kiersche Wijde) 1957 o;	Oudesluis 1961 o;
Hasselt (Streukel) 1956 o;	Ameide (Zouwe kooi) 1966 en 1967 v;
Hasselt (Gennigerbroek) 1957 o;	Oostkapelle 1959 o;
Brabantse Biesbosch (Hofmansplaat) 1962 en 1967 t/m 1972 o;	Capelle (De Dulver) 1955 o;
Uitwijk 1963 o;	Vlijmen (Haarsteeg) 1956, 1957 en 1972 o;
Eethen (Polder Pompveld) 1963 o;	Engelen (Meerkooi) 1965 o.
Heusden 1963 o;	

o = onvolledig onderzocht;

v = volledige inventarisatie.

Uit de beschikbare gegevens blijkt dat in de onderzoekjaren in de onderzochte kooien in totaal wellicht 80 verschillende vogelsoorten hebben gebroed, waarvan 75 in de nog in gebruik zijnde kooien.

De Buidelmees waarvan in 1962 een nest is gevonden in de eendenkooi op de Hofmansplaat, is bij deze optelling niet meegerekend, omdat het hier waarschijnlijk een nest van een solitaire vogel betrof (zie Limosa 38). De niet meer gebruikte kooien kwamen met het nog zeer respectabele totaal van wellicht 66 soorten uit de bus.

Tot de geregistreerde broedvogels behoren een aantal soorten die men niet zonder meer in een eendenkooi zou verwachten.

Andere soorten blijken op verrassend veel plaatsen aanwezig te zijn. Teneinde een indruk te krijgen van de mate van algemeenheid van de verschillende in de verslagen vermelde broedvogels en waarschijnlijke broedvogels heb ik deze, zoals uit tabel B moge blijken in 3 categorieën ingedeeld, waarbij in de eerste kolom het aantal nog in gebruik zijnde kooien en in de tweede kolom het aantal buiten gebruik zijnde kooien zijn aangegeven waarin de desbetreffende soort is aangetroffen.

Een vraagteken betekent dat broeden dubieus wordt geacht. Hierbij dient in aanmerking te worden genomen dat de verhouding van de onderzochte bedrijfskooien en de voormalige kooien 27 : 20 ofwel 2,7 : 2 bedraagt. Voor een vergelijking zouden de getallen in de tweede kolom dus eigenlijk met bijna 1,5 vermenigvuldigd moeten worden.

De gegeven indelingen in categorieën is in verband met het onvolledige karakter van vele inventarisaties uiteraard voor verbetering vatbaar.

Het lijkt bijvoorbeeld erg waarschijnlijk dat een weinig opvallende soort als de Grauw Vliegenvanger bij nadere onderzoekingen in vrijwel alle nog in gebruik zijnde kooien als broedvogel zal worden aangetroffen.

Bij een nadere beschouwing van de broedvogelgegevens blijkt dat enkele opvallende soorten zoals Eidereend, Bergeend, Houtsnip, Grauwe Klauwier, Sprinkhaanrietzanger en Kleine Barmsijs uitsluitend in de kooien

Eendenkooi van het Naardermeer in vogelvlucht

Foto: KLM Aerocarto n.v.

Tabel B.

**1. Op slechts weinig plaatsen waargenomen broedvogelsoorten
(= in 1 tot 5 van de onderzochte kooien bekend)**

Fuut	1 — 0	Grauwe Klauwier	1 — 1
Dodaars	0 — 1	Grote Lijster	3 — 0
Aalscholver	1 — 0	Nachtegaal	3 — 1
Blauwe Reiger	4 — 0	Blauwborst	17 — 0
Roerdomp	2 — 2	Sprinkhaanrietzanger	1 — 2
Wintertaling	3 — 1	Grote Karekiet	3 — 2
Pijlstaart	1 — 1	Flulter	0 — 17
Kuifeend	1 — 0	Braamsluiper	3 — 1
Eidereend	0 — 2	Staartmees	4 — 1
Bergeend	3 — 1	Boomkruiper	3 — 0
Bruine Kiekendief	0 — 2	Putter	2 — 1
Boomvalk	2 — 2	Kleine Barmsijs	1 — 0
Patrijs	1 — 1	Ortolaan	1 — 0
Houtsnip	0 — 2	Huismus	1 — 0
Zwarte Stern	1 — 0	Roek	2 — 2
Kerkuil	1 — 0	Kauw	2 — 1
Groene Specht	3 — 0	Vlaamse Gaal	3 — 2
Boerenwaluw	2 — 2		

**2. Broedvogelsoorten die in een redelijk aantal (= 6 tot 19) onderzochte kooien werden
aangetroffen**

Zomertaling	7 — 2	Rietzanger	5 — 5
Slobeend	12 — 3	Zwartkop	6 — 4
Waterral	6 — 3	Grasmus	9 — 7
Meerkoet	7 — 5	Grauwe Vliegenvanger	9 — 4
Holenduif	8 — 2	Pimpelmees	10 — 7
Tortelduif	11 — 5	Rietgors	5 — 6
Steenuil	8 — 2	Groenling	4 — 2
Bosuil	6 — 0	Kneu	4 — 7
Grote Bonte Specht	10 — 2	Vink	7 — 6
Witte Kwikstaart	5 — 3	Ringmus	7 — 6
Heggemus	8 — 9	Spreeuw	7 — 4
Gekraagde Roodstaart	9 — 6	Wielewaal	11 — 4
Roodborst	5 — 4	Ekster	5 — 9
Kleine Karekiet	3 — 4		
Bosrietzanger	5 — 6		

**3. Broedvogelsoorten die in meer dan de helft van de onderzochte eendenkooien werden
aangetroffen**

Wilde Eend	28 — 15	Merel	23 — 15
Torenvalk	18 — 12	Spotvogel	11 — 13
Fazant	14 — 9	Tuinfluit	12 — 12
Waterhoen	19 — 9	Fitis	19 — 13
Houtduif	22 — 16	Tilftjaf	19 — 12
Koekoek	9 — 11	Koolmees	15 — 12
Ransuil	18 — 11	Matkop	13 — 9
Winterkoning	21 — 16	Zwarte Kraal	12 — 15
Zanglijster	15 — 8		

in het duingebied zijn waargenomen.

Enkele andere soorten die men waarschijnlijk niet zonder meer in een eendenkooi zal verwachten zijn Zwarte Stern, Kerkuil en Ortolaan.

Van de eerstgenoemde soort was in de onderzoekjaren een broedkolonie van ± 25 paren aanwezig in een moerasgebiedje behorende bij de eendenkooi De Dulver.

De Kerkuil werd broedend aangetroffen in een oud schuurtje in een andere Brabantse eendenkooi. In dezelfde kooi werd bij een eerdere inventarisatie een zangterritorium van een Ortolaan vastgesteld.

Waterral, Tortelduif, Grote Bonte Specht en Wielewaal zijn soorten die op aanzienlijk meer plaatsen voorkomen dan ik aanvankelijk had verwacht. Het is daarbij zeer opmerkelijk dat de Waterral het meest in nog in gebruik zijnde kooien werd aangetroffen.

Holenduif, Steenuil en Bosuil had ik eigenlijk op meer plaatsen verwacht. Deze soorten zijn echter in hoge mate afhankelijk van het voorkomen van als broedplaats geschikte knotwilgen en deze zijn blijkbaar zelfs in

de kooien lang niet overal in voldoende mate aanwezig.

Het belang van de kooien voor sommige soorten blijkt niet alleen uit de in de tabel aangegeven presentiegraad, maar ook uit de aantallen broedparen.

Ik denk hierbij in de eerste plaats aan de broedkolonie van Aalscholver en Blauwe Reiger in de Bakkerskooi, die tijdens ons onderzoek resp. ± 800 en ± 150 paren sterk bleken te zijn.

Wilde Eend, Houtduif en Roek zijn soorten waarvan in verschillende kooien meerdere tientallen broedparen zijn vastgesteld.

De bij dit onderzoek betrokken kooien bleken geen van alle erg grote aantallen stootvogels en uilen te huisvesten. Twee kooien in het Gelderse rivierengebied met een totaal van resp. 8 paren (= 1 Torenvalk, 8 Ransuilen, 1 Bosuil en 1 Steenuil) en 13 paren (= 7 Torenvalken, 2 Bosuilen en 4 Ransuilen) sloegen echter beslist geen slecht figuur.

Laatstgenoemde aantallen vallen overigens in het niet als men dit vergelijkt met de 7 à 8 paar Ransuilen en ± 40 torenvalkenparen die volgens kooiker S. Klaver omstreeks 1948 in de Grote Otterskooi bij Giethoorn huisden en de 21 paar Torenvalken en 3 paar Ransuilen die in 1968 door G. Hanekamp werden geregistreerd in de eendenkooi in de Polder Oosterwolde. Hierbij dient te worden opgemerkt dat deze hoge aantallen werden vastgesteld in jaren met muizenplagen.

In Giethoorn is het aantal stootvogels en uilen de laatste decennia drastisch gedaald. De Torenvalken broeden hier evenals in de Polder Oosterwolde hoofdzakelijk in eendenkorven.

Het is erg verleidelijk om iets meer mee te delen over de precieze vindplaatsen van de meeste in de tabel genoemde soorten. Dit kost echter veel tijd en papier en kan in bepaalde gevallen zelfs risico's voor de betrokken soorten met zich mee brengen. Ik wil mij daarom hier graag beperken tot enkele opvallende aspecten, die betrekking hebben op het beheer van de kooien.

Blijft iedere vorm van beheer achterwege, dan zullen uiteraard na verloop van enkele jaren de eendenkorven verdwijnen, de rietschermen vervallen, vele knotwilgen omwaaien, vangpijpen en kooiwed gaan verlanden en het kooibos in sterke mate veruigen.

Het eerste betekent, behalve een vermindering van de waarde van de kooi voor waterwild, in vele gevallen tevens een verlies aan broedgelegenheid voor Torenvalken en uilen. Het vervallen van de schermen doet de aantrekkingskracht van de kooiplas op waterwild verminderen en tekent ook een nadeel voor karakteristieke rietschermsorten als Winterkoning en Grauwe Vliegenvanger, die onmogelijk slechts ten dele passende vervangende broedgelegenheid zullen kunnen vinden. De aantallen broedparen van beide soorten blijken in ieder geval vaak sterk terug te lopen.

Het tweede heeft vooral nadelige gevolgen voor hollenbroeders als Holenduif, Bosuil, Steenuil, Gekraagde Roodstaart, Matkop en Ringmus.

De derde en vierde factor hebben in ornithologisch opzicht zowel voordelen als nadelen. Een verlanding van wed en vangpijpen betekent uiteraard een voordeel voor verschillende soorten moerasvogels die zich aanvankelijk in toenemende mate in de verwaarloosde kooien zullen vestigen. Naast algemene soorten, zoals Kleine Karekiet, Rietzanger en Rietgors, mogen incidenteel zelfs schaarse soorten als Roerdomp en Bruine Kiekendief als nieuwe broedvogels worden verwacht.

In het kooibos zullen bijvoorbeeld soorten als Bosrietzanger en Tuinfluiter plaatselijk profiteren van de verwaarlozing. Ook de Ekster en de Zwarte Kraaien, die door de kooikers meestal fanatiek worden vervolgd

vanwege het roven van eendeneieren, nemen vaak duidelijk in aantal toe.

De nadelige gevolgen van de verlanding treffen vooral die vogels, die open water prefereren. Zo bezitten verwaarloosde kooien over het algemeen een aanmerkelijk minder rijke eendenstand dan kooien die nog in gebruik zijn. Dit geldt zowel voor de Wilde Eend als voor de Wintertaling als voor minder algemene eendensoorten.

In het kooibos heeft de optredende verrijging waarschijnlijk vooral nadelige gevolgen voor die soorten die veelal in open bos foerageren, zoals bijvoorbeeld de Zanglijster en de Merel.

De juistheid van deze bewering blijkt vooral bij een vergelijking van de hier niet nader vermelde aantallen broedparen.

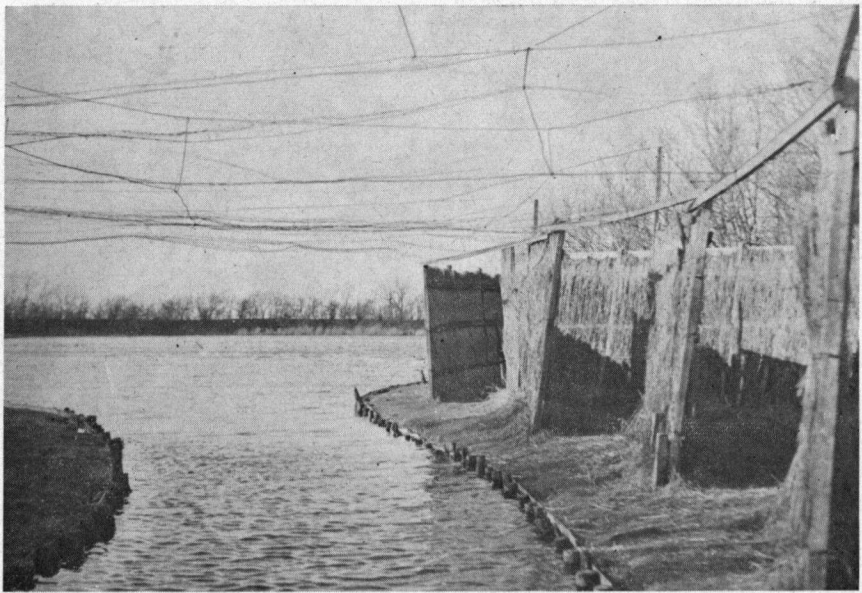
Het is zonder meer duidelijk dat bij een vergaande verlanding van het kooiwed verschillende van de hiervoor genoemde interessante aanwinsten op den duur weer zullen verdwijnen. Een in ornithologisch opzicht goed beheer van buiten bedrijf gestelde eendenkooien dient dan ook gericht te zijn op het behoud van voldoende open water.

Het onderhoud en de eventuele nieuwe aanplant van knotwilgen is een tweede punt waarop met klem dient te worden aangedrongen. Het uitleggen van eendenkorven heeft meestal alleen zin als er voldoende toezicht wordt gehouden.

De ornithologische betekenis van een eendenkooi hangt immers in een grote mate af van het al of niet aanwezig zijn van voldoende rust.

Er zijn helaas diverse voorbeelden aan te wijzen van voormalige eendenkooien, die het domein zijn geworden van zwerfkatten en spelende jeugd, met als gevolg dat bijvoorbeeld Torenvalken en uilen er geheel zijn verdwenen. Gelukkig zijn er daarentegen ook verschillende voorbeelden van een goed beheer van voormalige kooien.

In dit verband wil ik graag melding maken van het initiatief van een aantal Brabantse vogelliefhebbers, die geheel belangeloos een groot deel

Vangplijp met rietmatten van de eendenkooi Ellemeest

van hun vrije tijd opofferen om de sterk vervallen eendenkooi bij Terheijden ten dele weer in haar vroegere glorie te herstellen. Er wordt hier door hen onder meer, met een bewonderenswaardig geduld, gegraven om in de kooiplas weer open water te krijgen!

● S. Braaksma, Handelskade 16, Vreeswijk

LITTERATUUR:

- Braaksma, S. (1965):** Een nestvondst van de Buidelmees (*Remiz pendulinus*) in de Brabantse Biesbosch in december 1962. *Limosa* 38, pp. 6-11.
- Eijgenraam, J. A. (1955):** The origin of the 'lead' in Dutch duck decoys. *Acta 11th Int. Orn. Congress 1954*, pp. 435-436.
- Eijgenraam, J. A. (1963):** De eendenkooien. *De Nederlandse Jager* 68, p. 377.
- Eijgenraam, J. A. en W. J. Doude van Troostwijk (1963):** Analyses of the catches of Dutch duck decoys. *Proceedings First European Meeting on Wildfowl Conservation*, pp. 77-86.
- Helde, G. D. van der en mr. T. Lebre (1944):** Achter de schermen. *Heiloo*.
- Singor, M. J. C. (1972):** Broedinventarisatie eendenkooi en terrein PEN-centrale in de omgeving van de oude en nieuwe Muiderbrug, 1972. *Mededelingenblad Vogelwerkgroep Amsterdam* jrg. 10, afl. 3, pp. 8-10.
- Tevens diverse excursie-verslagen welke aanwezig zijn in het Staatsbosbeheer-archief.

Wereldnatuurfonds Nederland start actie voor wadden

Tengevolge van het pleidooi in Roemenië van de International Council for Bird Preservation bij de regeringen van Nederland, West-Duitsland en Denemarken, waarin gevraagd werd het waddengebied een internationale status te verlenen is het Wereldnatuurfonds Nederland, in samenwerking met de Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee, een actie begonnen om geld bij elkaar te krijgen voor de wadden.

Het is de eerste fase van een actieplan voor het behoud van de Waddenzee. Voor deze eerste fase, die ruim drie jaar zal duren, is volgens WNF Nederland een bedrag van naar schatting twee miljoen gulden nodig.

In de eerste plaats wenst het WNF dat Nederlandse en buitenlandse deskundigen richtlijnen voor een wettelijke status van het waddengebied en voor de nationale en internationale procedures betreffende het beheer gaan opstellen. Daarnaast wil men het wetenschappelijk onderzoek naar de biologische en andere waarden van het waddengebied stimuleren en coördineren.

Bovendien wil het WNF de aankoop of bewaking van het belangrijke gebieden verordenen. In een folder wordt gepleit voor het aanstellen van een deskundig inspecteur, die in het waddengebied kritische waarnemingen moet verrichten, gegevens gaat verzamelen en ont-

wikkelingen zal signaleren en rapporteren.

Wij juichen deze plannen ten zeerste toe en wensen het WNF een zeer succesvolle actie toe.

J.T.

Wees wijs met de Waddenzee

Er is een (gewijzigde) herdruk verschenen van de brochure 'Wees wijs met de Waddenzee'. Deze brochure wil een overzicht geven van het leven in het Waddengebied en de bedreigingen daarvan. Achterin is een kaart opgenomen waarop deze bedreigingen globaal staan aangegeven. Bij de samenstelling is rekening gehouden met de bruikbaarheid voor het onderwijs, maar ook heel geschikt voor wachtkamers en bibliotheken. Speciaal voor scholieren die werkstukken en dergelijke willen illustreren is een knipblad gemaakt met de belangrijkste foto's en tekeningen uit dit boekje. De 1e en 2e druk zijn in ruim een half jaar uitverkocht en dank zij glas-acties van de Spar kon deze zomer tegen een niet al te hoge prijs een verbeterde 3e druk worden uitgegeven.

VVV's, natuurmusea, wereldwinkels en organisaties en actiegroepen op het terrein van natuurbescherming en milieubeheer kunnen de brochures betrekken à resp. f 1,25 en f 0,21 (excl. BTW) per stuk. Men kan de brochure bestellen door overmaking van f 1,75 (mét knipblad f 2,05) op postrekening 17.26.195 t.n.v. de Vereniging tot Behoud van de Waddenzee te Harlingen.